

Ebben a rovatban időben és térben nagy távolságot járhat be az olvasó. Jakabffy Elemér Erdélyben igyekezett képviselni a Trianon után határon kívül rekedt magyarság érdekeit – *Magyar Kisebbség* című folyóirata és tevékenysége máig kevésbé ismert. A Münchener Magyar Intézet története arra példa, hogyan lehet és kell óvni a magyar kulturális identitást a Lajttól keletre. Persze, akár Erdély, akár München a munka színhelye – a címzett az egyetemes magyar kultúra.

Két másik szellemi mozgalomról is olvashatunk. Pomogáts Béla az idén százéves Nyugatnak egy kevésbé ismert arcát mutatja be. A Nyugat – nevével ellentétben – figyelt közvetlen környezete, Közép-Európa szellemi mozgásaira.

S végül Kassák Lajos. Megindító olvasni, hogy élete vége felé a kádári restauráció, majd konszolidáció alatt megint eljutott Párizsba. Abba a városba, ahol jó fél évszázaddal előbb megismerkedett az akkori világszínvonalú avantgárdal, képzőművészettel, irodalommal. Kassák minden magyar politikai kurzussal szembekerült – nem véletlenül.

E négy írás egymás mellett – mintavétel a XX. század magyar kultúrájának gazdagságából, további szenvedéstörténetéből. Van hová visszanézni!

POMOGÁTS BÉLA

Műhely Közép-Európában

– A *Nyugat* centenáriuma –

Az igazi folyóirat mindig szellemi műhely: nemcsak az adja rangját, hogy milyen költemények, elbeszélések, tanulmányok és bírálatok olvashatók lapjain, hanem az érdeklődésében és szerkesztésében megnyilvánuló kulturális stratégia is. Az, hogy a közös gondolkodás és tájékozódás hatékony műhelye legyen, hogy szerepet vállaljon egy nemzet önismeretének, közös tudásának és jövőjének szolgálatában, alakításában. Természetesen ilyen szerepet szántak létrehozói a száz esztendeje alapított *Nyugat*nak, mindig ez az öntudatosan vállalt erkölcsiség szabta meg a folyóirat szellemi stratégiáját: érdeklődését és munkásságát.

Hadd idézzem (nyomban írásom kezdetén) az első és klasszikus szerepet betöltő főszerkesztő: Ignotus nevezetes beköszöntőjének, a *Kelet népe* című írásnak a szavait. Egy Budapesten vendégszereplő finn színtársulat bemutatását használta fel ürügyül, hogy a „kis kultúrák”, nevezetesen a magyar kultúra felelősségéről és hivatásáról értekeztek. „Kelet népének – olvasom – a nyelve lehet, hogy csak neki szép, s költői lehet, hogy csak az ő szívéhez szólnak. Lehet, hogy csak helye van a világban, de nyomot nem hagy benne, s amin csügg, érdektelen, s amit akar, mértéktelen. Lehet, hogy maga magának sem igaz barátja; megrontóihoz hű, legjobb fiaihoz mostoha. Lehet, hogy amit érte tesznek, fitymálja, s maga is vak az iránt, ami kebeléből sarjad. Lehet állhatatlan, lehet jó sorban elkapott, balszerencsében ellankadó. [...] De ahhoz, hogy élni akar, csak neki magának van köze, mert köszönni életét is csak

magának köszönheti. Amit teremt, legyen bár másodrendű, hacsak a legtöbb, amit tud, és megbecsüli, mert ő teremte. Érjen el többet vagy kevesebbet: csak juszatartsa mindenre, és idegen ne legyen semmitől. A nap s az emberiség s a történelem keletről nyugatra tart. Kelet népének is ez az útja, s ha járja: azon nap alatt jár, annak az emberiségnek felese, annak a történelemnek alakítója, mint a legnagyobb nemzetek. [...] Ez minden, amivel kelet népe a nyugatnak tartozik. Ennyit megér az, hogy mégis csak magának él, mikor részt vesz a világ életében, s hogy a helyet, melyen kívül a nagyvilágon más nincsen számára, ez a nagyvilág mégis csak az önnön biztonsága őrálló helye gyanánt védje és bástyázza körül. A Csaba útja az égen írt utat honfoglaló kelet népének. S így van megírva, hogy égen és földön, tudásban, szépségben és munkában mindenütt honfoglaló legyen kelet népe.”

Az induló Nyugat törekvései

Ignotus beköszöntő írását nem pusztán a vállalkozás erkölcsi jelentőségének tudata, hanem a szerkesztő: az irodalmi stratégia önbizalma is áthatotta. A *Nyugat* indulása körüli évtized, egészen az első világháború kitöréséig, a magyar polgárosodás „aranykora” volt, midőnnenek a polgárosodásnak az élharcosai minden kétely nélkül bizakodtak abban, hogy a magyar társadalom és a magyar kultúra progresszív megújításának folyamata hamarosan révbe ér, és az erőfeszítéseik nyomán kialakuló új ország hatalmas gazdasági és szellemi

Ignotus

lehetőségek birtokában foglal majd helyet a művelt Európa: a nyugati világ nemzeteinek közösségében. Mai szemmel (a késői utókor szemével, tehát világháborúk, Trianonok, diktatúrák keserves tapasztalataival a hátunk mögött) olvasva szinte meglepő az a bizalom és önbizalom, amely a *Nyugat* szerkesztőjének akkori írásaiból kitetszik. Ignotus 1913-ban tartott egy meglehetősen hosszadalmas előadást a Népművelő Társaságban, ebből a *Világirodalom* című szövegből idézek fel néhány gondolatot.

Az előadó mindenekelőtt Goethére hivatkozik, köztudomásúan a német költő kezdeményezte a „világirodalom” („Weltliteratur”) azóta igen nagy karriert befutott fogalmát. Majd egy fiatal román íróra utal (tulajdonképpen ugyanazokkal a jóindulatú, egyszersmind leereszkedő gesztusokkal, miként előbb idézett írásában a finnekről beszélt), az író egy novelláját méltatja, amelyben minden „balkánisága” ellenére az európai irodalom jellegzetes vonásait fedezi fel. Az elbeszélés egy kegyetlen éjszakai jelenetet *mond* el, ahogy egy csapat mészároslegény agyonüt egy kóbor kutyát. „Van – olvasom Ignotus írását –, föltétlenül van valami Balkán-szagú bestialitás ez egész éjszakában, s van valami speciális kultúrepedés a kétségbeesett felsőbbbségben, mellyel a világpolgárrá lett művelt író ettől a barbárságtól szenved. Ám sem ezek a viszonyok, sem ez a téma, sem ez a hang, sem a tárgynak s az előadásnak ez a színvonalbeli különbsége nem olyan specifikum már, hogy külön idegenséget s külön egyéniséget adnának akár a novellának, akár írójának.” Majd azt a következtetést vonja le, miszerint az elbeszélést akár magyar (vagy indiai vagy amerikai) író is megírhatta volna.

Mindebből oda jut el, hogy a világ (és benne a közép- vagy a kelet-közép-európai régió) a szellemi egység felé halad, és ennek az egységesülésnek hamarosan meg fognak mutatkozni a jótékony következményei. „Nem győzők rámutatni arra – hangzik Ignotus érvelése –, hogy a világnak nemcsak művészi, de minden tereken száguldva fejlődő kozmopolitizálódásával egyaránt olyan felszabadulási fejlődése folyik minden egyesnek, minden rendnek, minden foglalkozásnak, fajtának és nemzetnek, aminőt nem ismert sem a középkor internacionalizmusa, sem az újkor nacionalizmusa.” Végül pedig, éppen az irodalom (a világirodalom) egységesülésének eme élménye (vagy reménye) nyomán érkezik el a „világpolgári” optimizmus szinte elragadtatott vallomása: „Ezek a legkezdettebb kezdetei valaminek, ami a levegőben van. S elgondolva, hogy a mai lehetőségek és mozgatók közepett a fejlődések mily gyorsak szoktak lenni, el sem lehet gondolni, hogy mily hamar mi lesz e kezdetekből. Csak a nevét lehet előre tudni: világművészet lesz, s ezen belül, utoljára, de legtetetejéül: világirodalom.”

A *Nyugat* írói többnyire egyetértettek ezzel az optimizmussal, és csak a világháború kiábrándító tapasztalatai rendítették meg bennük a nagyszerű jövőbe vetett bizalmat. Igaz, Babits például mindig is élt a gyanúperrel a nemsokára bekövetkező nagy polgári kiegyenlítődés eszméjével szemben, és mintha erdélyi (fogarasi) tapasztalatai sem arról győzték volna meg, hogy a magyar és a román értelmiség az európai szabadelvűség nemes eszméi nyomán fogja megtalálni azt a szellemi közösséget, amely jótékonyan szolgálhatja az Erdélyben élő népek megbékélését és együttműködését. Hasonlóképpen látta a megbékélés konfliktusait Ady Endre, aki különben őszinte híve volt a magyar–román kiegyezés és együttműködés gondolatának.

Ady és a románok

Ady arra az erdélyi politikai hagyományra szerette volna az ország sorsát építeni, amelyet a több, egymástól igen nagy mértékben eltérő etnikai elemre és kultúrára épülő ország(rész) politikai vezetése az évszázadok során kidolgozott, és általában sikerrel alkalmazott. Az erdélyi tradíció ugyanis magába foglalta a föderalizmus gondolatát, ez jelent meg a három erdélyi (rendi) nemzet: a magyar, a székely és a szász „uniójának” eszméjében, és bizonyára sokat haladhatott volna előre az erdélyi konszolidáció ügye, ha a kiegyezést követő időkben ebbe az „unióba”, azaz valamilyen svájci mintájú föderatív szerkezetbe sikerül behelyezni és bekapcsolni a románokat is. A magyar költő éppen ezért, Erdély biztosabb jövője érdekében sürgette a magyar–román kiegyezést, és követte figyelemmel a román politikai és szellemi élet eseményeit, s ezekről mindig nagy rokonszenvvel beszélt. Ugyanennek a gondolatnak a jegyében próbált barátságot kötni az erdélyi román politikai és szellemi élet vezetőivel, közöttük Emil Isackal és főként Octavian Gogával, akinek már a tízes évek elején is nagy tekintélye volt. Goga, mint költő és publicista, a fiatal román értelmiség egyik vezérének számított, ráadásul igen becsülte Ady költészetét, már 1909-től rendszeresen fordított

tőle verseket, és az is bizalmat keltett személye iránt, hogy 1903–1904-ben valóban bravúrosan lefordította *Az ember tragédiáját*.

Ady és Goga kapcsolatának mozgalmas és drámai története eléggé közismert. Barátságukat az alapozta meg, hogy 1912 tavaszán Ady nyílt levélben fejezte ki szolidaritását a sajtóvétség miatt egyhónapi államfogházra ítélt román költő iránt. Goga a szegedi fogházban töltötte le büntetését, tulajdonképpen idillikus körülmények között, minthogy nappal a díványon hevert, éjszaka íróasztalánál dolgozott, és még az is megesett, hogy Szalay József szegedi rendőrfőkapitány-helyettes, aki nagyra becsülte a román költő munkásságát, virágcsokorral kedveskedett neki.

Ady Andre baráti levelét Goga válasza, majd egy 1913 elején az ő tiszteletére rendezett budapesti vacsora követte, amelyen Ady a *Nyugat* egész vezérkarát egybegyűjtötte, közöttük Babitsot, Móriczot, Ignost, Schöpflin Aladárt és Fenyő Miksát. De már ez a találkozás is balul végződött. Ignost ugyanis arról írt, hogy midőn Goga mellének szegezték a kérdést: „csak tudnók, hogy mit akartok”, a román költő váratlan radikalizmussal válaszolt: „egyszerűen nem akarunk hozzátok tartozni”. Goga ekkor már a nagyromán állameszme és a bukaresti irredentizmus elszánt képviselője volt, s bármennyire becsülte Ady költészetét és barátságát, nem érdeklődött igazán a magyar–román összefogás eszméje iránt.

Időközben Goga *A magyar nemzeti kultúra – anakronizmus* címmel igen éles hangú cikket jelentetett meg a *Románul* című lapban: kíméletlen támadást a modern magyar irodalom és persze a *Nyugat* ellen, amelyet azzal vádolt meg, hogy a hagyományos magyar kulturális értékek elutasításával egy idegen, „zsidó szellemiségű” irodalmat erőltet rá a magyar olvasóközönségre. „Az a híd – írta –, amely összekötné a maiakat a magyar múlt lelkével, kettétört; a társadalmi elemek megnyilvánulásai, amelyek e nép történelmét csinálták, nem jutnak szóhoz az irodalomban.” Ezek a vádak kétségtelenül rokonságot mutatnak azzal a kirekesztő bírálattal, amelyet Adyval és a *Nyugattal* szemben a Rákosi Jenő és a Tisza István eszmeiségét képviselő *Magyar Figyelő* képviselt.

Octavian Goga

Nem sokkal ezt követve a román költő demonstratív módon is szakított korábbi magyar barátjával. Nevében a *Luceafărul* című nagyszebeni román nacionalista lap utasította el Ady és a nyugatosok kinyújtott kezét és a magyar–román megbékélés gondolatát: „A nép, a román parasztság sohasem álmodozik »békéről«. A nép véres verejtékkel dolgozik és vár. El tudod képzelni, mire vár. Ti csak szövögessétek a magatok jövőjét. Mi is megszőjük a magunkét, nélkületek, sőt ellenetek is.” Goga ekkor már leplezetlenül a magyarság ellenfeleinek táborához csatlakozott: Párizsból hazatérőben elkerülte Magyarországot, és egyenesen Bukarestbe ment, ahol a szélsőséges magyarellenes politika egyik agitátora lett. Magyarellenes színdarabja,

a *Domnul notar* hihetetlenül zajos sikert aratott a bukaresti Nemzeti Színházban, s még zajosabb sikert szereztek újságcikkei, amelyek Erdélynek a magyar államtól való elszakítását és Románia gyors felgyverzését követelték. Ez szellemi értelemben már az 1916-os román katonai támadást, majd Erdély végső elfoglalását készítette elő.

Ady Endre

Mindezt Ady sem hagyhatta szó nélkül, ekkoriban írta Goga *Octávián vádjai* című válaszát a *Nyugatban* 1913 nyarán, majd *Magyar és román* című írását a *Világ* 1914. január 24-i számában, végül *Levél helyett Gogának* című keserű vallomását a *Világ* 1915. február 24-i számában. Ez utóbbiban olvashatók a román költő barátságával véglegesen leszámoló nevezetes sorok: „Nem vagyok büszke arra, hogy magyar vagyok, de büszke vagyok, hogy ilyen tébolyító helyzetekben is megsegít a magam letagadhatatlan magyar magyarsága. Terhelten és átkozottan e levethetetlen magyarságtól azt üzenem Gogának Bukarestbe, hogy nekem jobb dolgom van. Egy nemzet, aki súlyos shakespeare-i helyzetben legjobbjai valakijének megengedi, hogy embert lásson az emberben, s terhelt, teli magyarságával a legszigorúbb napokban is hisz a legfölségesebb internacionálizmusban, nem lehetetlen jövőjű nemzet. Amelyik nemzet *ma* internacionalista fényűzéseket engedhet

meg magának, nyert ügyű. Igazán nem jó magyar poétának lenni, de higgye el nekem domnul Goga, hogy lelkiismeretet nem cserélnék vele.”

Ezzel a keserű nyilatkozattal ért véget egy magyar és egy román költő különben sokat ígérő barátsága. Mindez azt jelzi, hogy a *Nyugat* körében általános – az európai és a magyar szabadelvűség hagyományaira támaszkodó – szellemi stratégiának, amely a kelet-közép-európai irodalmak összefogására szerette volna alapozni a régió belső megbékélését, időnként drámai csalódásokkal kellett számot vetnie. Mindez még inkább drámaivá vált az első világháború, a történelmi Magyarország összeomlása és a trianoni békediktátum következtében, midőn a magyar szellemi élet jóformán teljesen eltávolodott azoktól a nemes európai eszményektől, közöttük a közép-európai nemzetek és kultúrák összefogásának gondolatától, amelyeket a korábbi években képviselt. Ugyanez az eltávolodás volt megfigyelhető (igen kevés kivétellel) a cseh, a szlovák és a román irodalmi életben is.

Két példa: Babits és Čapek

Az a történelmi bizalom és biztonságtudat, amely (miként Ignotus előbb idézett írásában is láthattuk) meglehetősen hamis reményekben ringatta a magyar közéletet (és amelynek a törekenységére csak igen kevesen, s közülük is a legnagyobb erővel talán Ady Endre hívta fel az ország figyelmét), teljességgel megrendült a vesztes világháború és az ország nagy részének elcsatolása után. A húszas években a nemzeti progresszió „zászlóshajójának” és a nemzeti jövőkép kialakítójának szerepét betöltő *Nyugat* is sokat veszített korábbi kezdeményezőkézségéből és társadalmi hatásából. Úgy tetszett, a korábbiakhoz képest kevésbé tud megbirkózni a korszak nagy kihívásaival: ellenálló készsége hanyatlott, organizációs szerepe csökkent, és a folyóirat táborán belül is alakultak ki konfliktusok, például az egy időben „társzerkesztői” szerepet betöltő Babits Mihály és Móricz Zsigmond, vagy az idősebbek és a fiatalabbak, az első és a második nemzedék képviselői, például Babits és Németh László, Babits és József Attila között.

A folyóirat, legalábbis a húszas években, feladta eredendő érdeklődését a közéletben tapasztalt küzdelmek iránt, az alkotó munka zártabb körébe vonult vissza, és a klasszicitás ideálját tűzte maga elé. Természetesen Babits Mihály eszméire és programot adó esszéire gondolok, ezek híven jelezték a folyóirat új orientációját. Elsőnek az 1925-ben megjelent *Új klasszicizmus felé* című, amely egyértelműen elutasította az irodalom politikai szerepvállalását, és sajnálkozását

fejezte ki az értékek radikális átrendeződése miatt: „Az író megszűnt a Kor emberi ideálja lenni; helyébe a bokszbajnok lépett.” Babits eszménye az örök érvényű művészet maradt, amelynek nem szabad elmerülnie a kor küzdelmeiben, inkább a szellem magaslatáról kell választ adnia az emberiség és a nemzet nagy kérdéseire. Az „új klasszicizmus” hivatását abban látta, hogy ismét szerephez juttassa „az Élet minden kényszerűségeinek mélyén eltemetett, fojtott, feledett szabadságot és felelősséget”. Ennek kell visszahoznia a „szellemi kultúra presztízsét”. Ezt követte 1928-ban *Az írástudók árulása* című tanulmány, amely Julien Benda *La trahison des clercs* című világsikert aratott antifasiszta állásfoglalása nyomán ítélte el az írók és művészek politikai elkötelezettségét.

Babits „kétfrontos” harcot hirdetett: egyaránt elutasította az osztályharcot és a nacionalizmust, mindazokat az érdekeket, amelyek az egyetemességhez képest partikuláris elvet jelentettek. „Az Eszmék – állapította meg keserű indulattal – leszálltak az Élet harcaiba, s elfogadták a politika minden logikátlan és változó junktimját.” Az „írástudóknak” szerinte a „Morál és Igazság” szolgálatában kell hivatást találniok:

Babits Mihály

„inkább illik az Írástudókhöz a Világítótorny heroizmusa, mely mozdulatlan áll, és híven mutatja az irányt, noha egyetlen bárka sem fordítja feléje az orrát – míg csak egy új vízözön le nem borítja lámpáit”. Az „új vízözöntől”: a kultúra pusztulásától való félelem szabta meg Babits állásfoglalását. A „vízözön” előtti kor

feladatát a felhalmozott értékek egybegyűjtésében és gondozásában jelölte ki. E meggyőződését fejezte ki 1930-as *Ezüstkor* című tanulmányában is, amely a barbár rohamok közepette élő klasszikus Rómát idézte fel művelődéstörténeti analógia gyanánt.

A *Nyugat* új (Babits által igen határozottan képviselt) irányvonala nem követte a korábbi két évtized határozott politikai szerepvállalását, mégsem maradt meg az irodalmi stratégiák zártabb világában. Különösen a húszas évek végétől – a harmincas évek elejétől, midőn a szellemi műhely, mindenekelőtt Babits (és ebben a „segédszerkesztői” munkát végző Illyés Gyula is támogatta) ismét határozottabban képviselte a szellemi műhely eredeti politikai nézeteit, és állott ki az európai humanizmus eszményei mellett. A folyamatot jól jelezték Babits Mihály új programadó tanulmányai. 1933-ban *A halhatatlanság halála* mindenekelőtt a történelmi szorongás kifejezése volt: „Ki tudja, mi lesz Magyarországgal? Ki tudja, mi lesz egész Európával, az európai kultúrával? De nincs szükség apokaliptikus félelmeink földözésére. Nincs szükség külső katasztrófára, kultúránk összeomlására gondolni.” A reménytelen vallomást most mégsem az elzárkózás és visszavonulás terve követte, ellenkezőleg, felhívás a harcra. Babits a küzdő és helytálló humanizmus örökségét hirdette: „Híven és keményen álljuk a régi harcot, az irodalom szabadságáért, egy politikus nemzet közepett, egy örökké gyanakvó konzervativizmus csendőrei előtt. De állni fogjuk a másik harcot és másik gyanút is, a kornak és korszerűségnek ostoba babonáival és zsarnok jelszavaival szemközt. Rég elhagytuk az elefántcsonttoronyt, de sohasem fogunk lebújni a lövészárokbá. Szabadon csatázunk, a szabad ég alatt.”

Midőn Babits elvetette a „korszerűség ostoba babonáit és zsarnok jelszavait”, a faszizmus faji mítoszait és parancsuralmi rendszerét utasította el. Szellemi ellenállásra buzdított 1934-ben megjelent *A Nyugat új korszaka elé* című programadó tanulmányában is: „Érezzük, hogy a Szellem sorsa és helyzete a világban sohasem volt oly különös, oly válságos, mint ma. Nemcsak munkásai vagyunk, hanem őrei is. Nem célunk a rémkép-

festés, de éppoly kevésbé a megnyugtató. A napi politikába nem elegendünk, mégis szembenézünk a politikával. Szembenézünk, s ha kell, szembeszállunk, s ha ez is politika, hát politizálunk. A kultúra léte és szabadsága van kockán. Az Irodalom, mely mindig látó volt és a világ szeme, most sem úzheti a struccok taktikáját [...] Sohasem éreztük úgy, mint most, hogy kultúránknak együtt kell tartania Európa kultúrájával.” Az európai szellemhez és kultúrához ragaszkodó hűség mutatkozott meg abban a figyelemben is, amelyet a *Nyugat* a harmincas években a modern európai irodalom és ezen belül a közép-európai nemzetek irodalma iránt táplált. A folyóirat 1932 májusában (huszonöt éves jubileuma alkalmából) közreadott kettős száma ennek az európai figyelemnek és hűségnek a hiteles dokumentuma volt. Babits *A „Nyugat” és a Nyugat* címmel írt bevezetőt az európai irodalmakat bemutató összeállítás elé. Ebben a következők olvashatók: „A *Nyugat* magyar

A *Nyugat* fennállásának 25 éves jubileuma (az asztalnál balról jobbra) Papp Károly, Erdélyi József, Illyés Gyula, Laczkó Géza, Karinthy Frigyes, Füst Milán, Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, Móricz Zsigmond (áll, beszél), Gellért Oszkár, Schöpflin Aladár, Németh László, Gelléri Andor Endre, (mögöttük, jobbról balra) Török Sophie, Ascher Oszkár, Horváth Henrik, Bárdos Artúr, Beck Ö. Fülöp, Bródy Lili, Móricz Virág, Bohuniczky Szeff és ismeretlenek (Budapest, Zeneakadémia, 1932. január 10.)

© fotó: Turul Fotóriport iroda – Szécsi – Országos Széchényi Könyvtár/ Kéziratár

A *Nyugat* fennállásának 25 éves jubileumán a Zeneakadémia művészsobájában (fotórészlet): Szép Ernő, (mögötte) Erdélyi József, (mellette) Gellért Oszkár, Móricz Zsigmond, Laczkó Géza, Babits Mihály, Tóth Aladár, Török Sophie, Schöpflin Aladár, Füst Milán, Kosztolányi Dezső, Karinythy Frigyes (Budapest, Zeneakadémia, 1932. január 10.)

folyóirat s magyar irodalmat termel. Nem külföldről importálta virágait, s huszonöt év alatt fordítást is aránylag keveset hozott. Akkor is inkább a magyar vívmány, mint az idegen szépség kedvéért. Idegenel az idegenért alig foglalkoztunk. Mégis lapjainkról Európa szellője csapott az olvasó lelkébe. Nem a füledt keleti pincék magyarsága, hanem a nagy, egységes és testvéri jövőbe törő Európa szabad táj-árama. Ezt az Európát hirdeti homlokunk. S aki ismer, tudja, mily hívek voltunk ehhez az Európához akkor is, mikor a történelmi Európa testét gyűlölet vágta ketté, és vér futotta el. A *Nyugat* egy pillanatra sem tántorodott meg, nem vált nevéhez méltatlanná. Vér és vadság hullámaiból is csüggedetlen tartotta magasba a testvéri kultúra zászlaját.”

A folyóiratnak ebben az ünnepi számában német, francia, angol, olasz, spanyol, svéd és dán írók mellett közép-európaiak is találhatók: a szerb Jovan Dučić, a cseh Karel Čapek és František Langer, a lengyel Kazimierz Wierzyński és a román

tesen nem tagadja meg a cseh állameszme iránt vállalt elkötelezettségét sem. „Senki sem gondol közülünk meghatottsággal – írja – a Habsburg-dinasztiára; de az impérium világnagysága, amelynek felépítésében – bizonyára önmagunk sok hátrányára – a mi nemzetünk is segédkezet nyújtott, nem hagy bennünket közönyösen, amint ennek az impériumnak a nyomaival találkozunk. Akármint is van a dolog, mintegy valami államföltreinek volt az ideálja az. Egy cseppet sem vágyódunk utána; de mindamelllett azt gondolom, nem minden politikai tanulság nélkül mondhatnók, hogy ez is nemzetünk tradícióihoz tartozik: nemcsak küzdelem a nemzeti önfenntartásért, de akarat és képesség láncszemként belépni egy szélesebb, nemzetközi politikai rendbe.” Ez a politikai rend: vagyis a kelet-közép-európai integráció nem állott messze azoktól az eszményektől, amelyeket a *Nyugat* képviselt.

Kelet-közép-európai mozaik

A *Nyugat* felfigyelt a kelet-közép-európai régió irodalmaira, de azt nem lehetne mondani, hogy különösen nagy teret adott volna ezeknek, jóllehet több alkalommal is történtek kísérletek arra, hogy a folyóirat érdemben foglalkozzék a szomszédos népek irodalmával. Igaz, a *Nyugat* nem volt „világirodalmi” folyóirat, a német, a francia, az olasz, az angol, az amerikai és az orosz irodalom erősebb figyelmet kapott, a kis népek irodalma, nemcsak a közép-európai, hanem a finn, a svéd, a dán, a holland, a görög (és így tovább) mindazonáltal csak olykor-olykor került a szerkesztőség

Victor Eftimiu. Különösen Karel Čapek *A kétfejű sas nyomában* című írása tarthat számot komolyabb érdeklődésre. Ez a kis esszé arról tesz tanúságot, hogy a máskülönben önérzetes cseh hazafi, a prágai kormányzat szellemi környezetéhez tartozó író milyen nosztalgiát érez a történelmi rekvizitummá vált kettős monarchia iránt, amelyre – az európai államrend végzetesnek bizonyuló újabb válságának előestéjén – mégiscsak mint a kívánatos integráció műhelyére emlékezik vissza. A Habsburg Birodalom barokk kultúrájának emlékeit idézve fejezi ki ezt a nosztalgiát, miközben természet-

látókörébe. Voltak természetesen időszakok, amidőn ez a látókör szélesebbre nyílt, így például az első világháború előtt, nem csak Ady Endre román érdeklődése következtében.

Így például Emil Isac rendszeresen kapott helyet még az első világháború előtt, és ígéretes volt a *Hatások a román irodalom fejlődésében* című tanulmány is, amely Dr. Pável Konstantin tollából jelent meg a folyóirat 1913-as évfolyamában. Kántor Lajos egy tanulmánya szerint (*Nemzeti irodalom, nemzetiségi irodalom, világirodalom*) talán ő volt az a fiatal román író, akire korábban idézett előadásában Ignotus hivatkozott. Nos, ezt az írást a *Nyugat* szerkesztőségének egy kis jegyzete vezette be, ebben a következők olvashatók: „Az a tervünk, hogy nemzetiségeink irodalmi és kultúrállapotairól hivatott kezekből értesítsük a Nyugat közönségét. Egy fedél alatt élünk velük, s kevesebbet tudunk róluk, s mint kevés tudomásunkból is észrevehetjük: a mieinkkel rokon küzdelmeikről s helyzeteikről, mint messzi népekéről. Pável román nyelv- és irodalom tanárnak, a mi románjaink egy igen becsült emberének ez a kis vázlata érdekesen mutatja, hogy a románság szellemi élete a Kárpátokon innenről indult, s hogy fejlődésük ritmusa most tart körülbelül ott, ahol a miénk Arany János után tartott. Mondanunk sem kell, hogy a tanulmányok közlésével a bennük tárgyalt harcokban nem foglalunk állást.”

Az első világháború után, talán nem lehet csodálkozni ezen, kissé háttérbe szorult a szomszéd népek irodalma iránt tanúsított érdeklődés. Ámbár ekkor is jelentek meg ilyen írók a folyóiratban, ezúttal például a cseh Karel Čapek, František Langer, a lengyel Kazimierz Wierzyński, a román Victor Eftimiu és Emil Isac műveire gondolok. Még ennél is több közép- és kelet-európai irodalmi művet ismertettek, így a cseh Karel Čapek, Jaroslav Hašek, František Langer, a szlovák Martin Kukučín, Ivan Olbracht, Milo Urban, a lengyel Michael Chromanski, Zygmunt Krasiński, Boleslav Prus, Władisław Reymont, Henryk Sienkiewicz, Kazimierz Wierzyński, a román Viktor Eftimiu, Octavian Goga, Panait Istrati, a délszláv Ivan Cankar, Vuk Karadžić, Miloš Crnjanski, Ivo Voinović, a bolgár Peju Javorov (és mások). Nem hinném, hogy a két világháború közötti korszakban volt olyan irodalmi folyóirat, amely ehhez hasonló gazdagságban mutatva volna be a szomszéd népek irodalmait. Ezek között a könyvismertetések között igényes szerzők igényes írásai kaptak helyet, Komlós Aladár, Bálint György, Kázmér Ernő és Schöpflin Aladár cseh, Mohácsi Jenő és Schöpflin Aladár szlovák, Benedek Marcell,

Aszlányi Károly és ugyancsak Schöpflin Aladár lengyel, Keresztury Dezső, Mohácsi Jenő, Nagy Lajos, Pável Ágoston, Herceg János délszláv, Füst Milán, Kárpáti Aurél és Passuth László román irodalmi tárgyú ismertetéseire gondolok. A *Nyugat* a maga lehetőségei szerint igenis odafigyelt a szomszéd népek íróira, irodalmaira. A könyvismertetések és tanulmányok nem egy esetben (az akkori időkben szokatlan) rokonszenvvel mutatták be a szomszéd népek irodalmát, olyan nemzeteket, amelyekkel máskülönben a hivatalos magyar politika viszonya igen hűvös volt. Csupán két beszédes példát idézek fel, az első Mohácsi Jenőnek a cseh irodalom Münchenben megjelent német nyelvű antológiájáról 1930-ban adott beszámolója: „Bámulatra méltó a cseh nép irodalmi vitalitása és megújítható képessége. Már ötszáz évvel ezelőtt virágzó vallástudományos és vallásos irodalmuk volt a cseheknek, akkor fejlődött [...] az a humanisztikus szellem, mely a cseh műveltségnek kétségtelenül legnemesebb hagyománya. A fehérhegyi csata azonban csaknem kétszázados sötétséget borított a cseh nemzeti életre, és sorvadásba vitte az irodalmat is. (Csak a népköltészet parázsa izzott a hamu alatt.) József császár alatt ébredt a cseh nép nemzetisége tudatára. Az akkori irodalmi próbálkozások legfeljebb száz esztendeje, hogy nemzeti irodalommá sűrűsödtek. Azóta évszázadok mulasztásait hozták helyre a tehetséges és mindinkább szélesedő látókörű cseh költők és írók. Az utolsó évtizedekben pedig oly modern irodalomra tettek szert, mely mennyiségben és minőségben egyaránt figyelemreméltó és egyes termeikben megüti a legmagasabb európai mértéket is (ahogy az idegen olvasó a fordításokon keresztül is megállapíthatja).”

A második példa Aszlányi Károlytól való, aki a folyóirat 1928-as évfolyamában mutatta be a Debreczeni József és Szenteleky Kornél gondozásában megjelent *Bazsalikom* című szerb költői antológiát: „Mindent összevetve: Debreczeni József és Szenteleky Kornél, a két bácskai poéta a szerb lírai termés összegyűjtésével és átültetésével korántsem udvariassági aktust végzett; éppen akkora szolgálatot tett a magyar olvasónak és szemlélődőnek, mint a szerb irodalomnak, amelynek útját egyengette nyugat felé.” Mindez azt igazolja, hogy a száz esztendeje fellépő *Nyugat* a szomszédos kelet- és közép-európai nemzetek irodalmának közelítésében és ezáltal a nemegyszer ellenségként egymásai szemben álló népek kölcsönös kiengesztelésének kezdeményezésében is példás missziót vállalt. Ez is az emlékezetes irodalmi műhely értékei és hagyományai közé tartozik. ■